

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN
CUZA” DIN IAȘI**

FACULTATEA DE LITERE

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII
FILOLOGICE**

**Relația istorie-ficțiune sub raportul
influențelor postmodernismului occidental
asupra postmodernismului est-european**

– Rezumatul tezei de doctorat –

Conducător de doctorat :

Prof. univ. dr. Constantin Dram

Doctorand:

Mihalache D.P. Paul-Stelian

Anunț

La data de **21 septembrie 2020**, ora **11.00**, drd. MIHALACHE D. P. Paul Stelian, va susține în ședință publică (online, cu link-ul: <https://us02web.zoom.us/j/81276650514?pwd=bFNpMDFUczJGaEFXaU50ck84Q24xQT09>), teza de doctorat cu titlul **„Relația istorie-ficțiune sub raportul influențelor postmodernismului occidental asupra postmodernismului est-european”**, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

[Prof. univ. dr. Dorina Lăcrămioara PETRESCU](#),
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător științific:

[Prof. univ.dr. Constantin Dram](#), Universitatea
„Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți:

[Prof. univ. dr. Mihaela Mudure](#), Universitatea „Babes
Bolyai” din Cluj Napoca;

[Prof. univ. dr. Codrin Cuțitaru](#), Universitatea „Alexandru
Ioan Cuza” din Iasi ;

[Prof. univ. dr. Ștefan Borbely](#), Universitatea „Babes
Bolyai” din Cluj Napoca.

**Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de
Litere.**

Cuprins

Cuprins	2
Argument	5
Capitolul I: Abordări epistemologice și hermeneutice cu privire la natura și sensul istoriei	10
1. Abordări epistemologice și hermeneutice cu privire la natura și sensul istoriei	10
a) Premise.....	12
b) Concepții relativiste asupra istoriei.....	16
c) Sensul și finalitatea istoriei.....	24
2. Apendix 1: Teorii asupra adevărului. Adevărul corespondență	

(David Wiggins – <i>Meaning and Truth Conditions: from Frege's Grand Design to Davidson's</i>).....	37
3. Apendix 2: Perspective asupra limbajului.....	43
a) Ludwig Wittgenstein, <i>jocuri de limbaj</i>	44
b) Noam Chomsky, realitatea psihologică a gramaticii universale.....	50
4. Postmodernismul literar: fundamentări filosofice – gândirea slabă....	56
5. Fredric Jameson – Postmodernism și istorie.....	66
a. Argument.....	67
b) Postmodernism și istorie în viziunea lui Fredric Jameson – o alternativă la teoriile relativiste.....	69
6. Apendix 3: Michel Foucault, <i>Istoria sexualității</i> – Statutul femeii în	

contextul relațiilor de putere (o abordare hermeneutică).....	74
--	----

Capitolul II: Postmodernismul ca fenomen socio-cultural.....	89
1. Postmodernitate și postumanism.....	90
2. Sfârșitul istoriei.....	102

Capitolul III: Metaficțiuni istoriografice.....	110
1. Ce putem ști cu privire la trecut?.....	111
2. Istorie și ficțiune.....	119
3. <i>Apendix 4 – Orhan Pamuk, Mă numesc Roșu.....</i>	<i>124</i>

Capitolul IV : Romanul ca expresie literară a globalizării. Literatură mondială, orientalism, postcolonialism.....	129
---	------------

1. Posibilitatea unei literaturi mondiale..	129
a) Conceptul de <i>literatură mondială</i>	131
b) Soluții pentru literatura comparată: o redefinire conceptuală.....	133
2. Orientalism și postcolonialism.....	139
a) Turnura spațială.....	140
b) Orientalism, postcolonialism și postmodernitate.....	143
3. Apendix 4– Salman Rushdie, <i>Copiii din miezul nopții</i>.....	150

Capitolul V: Poetici ale postmodernismului. Cazuri limită: Între modernism și postmodernism?.....	155
1. Teorii și strategii narative.....	156
a) Între modernism și postmodernism.....	157
b) Putem vorbi despre postmodernism în literatura ultimului deceniu?.....	166
2. Fluxul conștiinței. James Joyce, <i>Ulyses</i>.....	171

3. Tehnici narative specifice postmodernismului. Primatul formei.....	186
4. Sensul simbolului în postmodernism.....	206

Capitolul VI: Influențe ale postmodernismului occidental asupra romanului din Europa Centrală și de Est.....

1. Romanul românesc înainte de 1989 (romanul optzecist).....	212
2. Proza românească postcomunistă....	216
3. Influențe ale postmodernismului occidental asupra romanului din Europa Centrală și de Est.....	221
a) Contextul cultural și politic.....	222
b) Textualismul francez.....	225
c) Poestmodernismul american.....	228

Concluzii.....	230
-----------------------	------------

Bibliografie..... 235

Lucrarea se ocupă în principal de relația ficțiune istorie. Am abordat raportul (ficțiune-istorie) din perspectivă filosofică (trecând prin Kant, Hegel, Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein, Vattimo, Hayden White și Francis Fukuyama), din perspectiva studiilor culturale, a teoriei literare (inclusiv elemente de poetică).

Foarte importantă în privința influențelor (Vest-Est) (de care ne-am ocupat mai ales în ultimul capitol, dar am urmărit o analiză în paralel, sau în oglindă, pe tot parcursul lucrării) este înțelegerea distincției postmodernism – postmodernitate.

Nu am încercat să intrăm în amănunte cu analiza critică a vreunui roman; lucrarea este una teoretică. Ne-am ocupat aproape în exclusivitate de proză. I-am citat astfel pe cei

mai importanți prozatori din vest (Edgar Lawrence Doctorow, Don DeLillo, Thomas Pynchon, Julian Barnes, etc). Când am vorbit despre postmodernismul est-european, i-am menționat și citat pe Milorad Pavić, Peter Esterházy, Mircea Cărtărescu, dar cel mai des ne-am oprit la proza optzecistă din România (Ștefan Agopian, Bedros Horasangian, Mircea Nedelciu, Alexandru Vlad., etc).

Totodată, această analiză în paralel a literaturii occidentale și a celei din est încearcă să răspundă la întrebarea privitoare la posibilitatea de a vorbi despre un *postmodernism est-european* sub regim dictatorial – cu alte cuvinte, despre un postmodernism în afara spațiului postmodernității.

Descrierea succintă a fiecărui capitol în parte

Primul capitol al lucrării își propune să identifice fundamentele filosofice ale postmodernismului și pune în paralel o serie de concepții diferite cu privire la istorie. Cea mai influentă teorie și cea de care ne-am ocupat mai pe larg este teoria relativistă, în formularea lui Hayden White. De asemenea, am discutat ideile (controversate ale) lui Francis Fukuyama, din *Sfârșitul istoriei și ultimul om*. Pentru a înțelege elementele constitutive ale gândirii celor doi (Hayden White și Francis Fukuyama) am făcut o incursiune în filosofia limbajului (de secol XX) și în epistemologie – *teorii asupra adevărului*. Miza dezbaterii (din primul capitol) pe lângă trecerea în revistă a unor perspective care au determinat în mare măsură viziunea postmodernă cu privire la istorie și adevăr este de a stabili (în baza argumentelor din istoria

filosofiei) în ce măsură putem vorbi – așa cum susține White – despre o distanță ontologică, ireconciliabilă, dintre evenimentul istoric real, fixat în timp, și încercarea (ulterioară) de a-l recupera – sarcină esențială a istoriei.

Sistemele filosofice ale lui Immanuel Kant și Georg Wilhem Friedrich Hegel au constituit ansamblul ideatic în baza căruia și-au conceput teoriile Hayden White și Francis Fukuyama – ambii autori pe cât de controversați, pe atât de influenți ori de câte ori este pus în discuție postmodernismul literar.

De asemenea, am făcut o trecere în revistă a principalelor doctrine filosofice revendicate de postmodernism: perspectivismul lui Friedrich Nietzsche, viziunea lui Wittgenstein II cu privire la limbaj, adevăr și limitele cunoașterii.

În perioada relativ recentă (mai ales în ultimele trei, patru decenii) există filosofie autointitulată ca *postmodernă*. În cea de-a patra

subdivizare a capitolului I, vom discuta despre *slăbirea ființei*. Sintagma (fundamentală pentru postmodernitate) îi aparține lui Gianni Vattimo, conceptul însă este asociat de filosoful italian cu gândirea lui Martin Heidegger și prefigurat încă din secolul al XIX-lea, de Søren Kierkegaard și Friedrich Nietzsche.

Depărtarea de centru echivalează cu recunoașterea imposibilității de a susține în continuare *gândirea forte* – cea gândire care operează cu concepte universalizabile și care postulează distincția inexorabilă dintre (și totodată apartenența la același sferă de inteligibilitate) subiect și obiect. Aproape toate dezbaterile socio-culturale și antropologice actuale legate de postmodernism și postmodernitate sunt extensii ale afirmației lui Nietzsche, cum că omul se depărtează irevocabil de centru.

Care oameni se vor dovedi atunci mai tari? [...] Cei mai moderați, aceia

care nu au nevoie de principii de credință extremă, aceia care nu doar că admit, dar și iubesc o bună parte din întâmplător, din absurd, aceia care știu să gândească, privitor la om, cu o însemnată reducere a valorii lui, fără a deveni prin asta mărunți și slabi: cei mai avuți în sănătate, cei care sunt la înălțimea majorității nenorocirilor – oamenii care sunt siguri de puterea lor și care reprezintă cu conștient orgoliu forța atinsă de om. (Nietzsche, *Opere*, vol. VIII, II, p. 118-119, în Gianni Vattimo și Pier Aldo Rovatti, *Gândirea slabă*, p. 27).

Descrierea *supraomului* lui Nietzsche nu are nimic de a face cu ceea ce, induși în eroare de însăși semantica termenului, unii dintre comentatorii de secol XX au interpretat ca prototip al arianului propus de fascism înaintea și în timpul celui de-al Doilea Război

Mondial. Supraomul lui Nietzsche este rezultatul despărțirii ireconciliabile dintre idealism și pragmatism, al conjuncției dintre bunăstare și angoasă, dintre forță și resemnare, al echilibrului precar dintre un perspectivism ateu cvasi-optimist și luciditatea conferită de posibilitatea unei priviri înapoi, în istorie. Este descrierea vizionară a omului contemporan, locuitor al unei lumi postmoderne.

În continuare, totuși, se justifică întrebarea: *Ce legătură poate fi stabilită între intuiția profetică a unui filosof de final de secol XIX și raportul dintre ficțiune și istorie în literatură?* Răspunsul are în vedere extrapolarea sinatgmei *gândire slabă* și de aplicabilitatea ei nu doar pentru filosofie, ci și în literatură. De altfel, postmodernismul însuși nu reprezintă o serie de apariții editoriale aleatoriu înrudite, ci o practică artistică care

are în spate un program teoretic adânc ancorat în filosofie.

În continuare, totuși, se justifică întrebarea: *Ce legătură poate fi stabilită între intuiția profetică a unui filosof de final de secol XIX și raportul dintre ficțiune și istorie în literatură?* Răspunsul are în vedere extrapolarea sinatgmei *gândire slabă* și aplicabilitatea ei nu doar în cazul filosofiei, ci și în literatură. De altfel, postmodernismul însuși nu reprezintă o serie de apariții editoriale aleatoriu înrudite, ci o practică artistică care are în spate un program teoretic adânc ancorat în filosofie.

Pentru a avea un pol opus al comparației și a evita o posibilă obiecție privind limitarea dezbaterei la o serie de glose de acomodare la teoriile relativiste menționate mai sus, am expus în continuare teoria lui Fredrich Jameson cu privire la postmodernism.

În încheierea primului capitol (*Apendix 3*) am încercat un studiu aplicat pe lucrarea lui Michel Foucault, *Istoria sexualității*. Dacă istoria este înțeleasă (de postmoderniști) în grilă perspectivă, ca metanarațiune dependentă de puterea politică, am analizat aici modul în care unele concepte (cu aplicabilitate practică) variază la rândul lor, în funcție de aceleași criterii.

În capitolul II al lucrării am analizat fenomenul postmodern (cu precădere postmodernismul literar) în legătură cu ansamblul de circumstanțe socio-culturale care i-au favorizat apariția. Am considerat necesară necesară discutarea unor termeni ca *umanism*, *postuman*, *postumanitate*, *sfârșit al istoriei* și, în primul rând, perechea conceptuală postmodernism – postmodernitate (inevitabil raportată la modernism, respectiv la modernitate).

Totodată, am încercat să punctăm principalele diferențe dintre postmodernitate și modernitate (respectiv postmodernism și modernism), dar și apropierile dintre cele două, linia de continuitate sugerată inclusiv de termenul care desemnează fenomenul (și conceptul de) postmodern.

În paralel, am urmărit modul în care romanul estic se desprinde de realismul caracteristic modernității și încearcă să se sincronizeze cu literatura din postmodernismul american și vest-european.

În cel de-al treilea capitol al lucrării am analizat conceptul de *metaficțiune istorigrafică* (sintagma Lidei Hutcheon) și am încercat să facem cât mai explicită diferența dintre romanul istoric (în paradigmă realistă) și romanul postmodern, pseudoistoric. În plus, am urmărit

să nuanțăm ideea de neîncredere în istorie: cu excepția unor teoreticieni cu o viziune radicală (cum ar fi Richard Rorty), nu este vorba despre o neîncredere în sens tare, despre contestarea sau punerea la îndoială a tot ceea ce istoria atestă ca adevărat, ci, mai degrabă, despre o suspiciune metodologică, în literatura occidentală, o tendință spre relativizare și perspectivism specifică postmodernității și o neîncredere conjuncturală în Europa de Est – datorată regimurilor totalitare comuniste, care controlau atât prezentul cât și trecutul.

În finalul capitolului am făcut o analiză aplicată pe romanul lui Orhan Pamuk, *Mă numesc Roșu*, urmărind cu precădere raportul dintre ficțiune și istorie.

În capitolul IV *Romanul ca expresie literară a globalizării. Literatură mondială, orientalism, postcolonialism* am adus în discuție câteva concepte relevante pentru studiul

influențelor (Vest-Est), concepte desemnate de sintagme ca: *literatură europeană*, *literatură comparată*, *orientalism*, *postcolonialism* – toate acestea înțelese în conexiune cu postmodernitatea (și postmodernismul). Am expus punctele de vedere ale unor teoreticieni ca Pascale Casanova, César Domínguez, Singrid Weigel, Theo D’Haen sau E. W. Said.

Studiu comparativ despre postmodernism și postmodernitate – chiar dacă vizează în primul rând raportul istorie-ficțiune și influențele exercitate de lumea vestică asupra Europei Centrale și de Est – trebuie să aibă în vedere și dezbaterile referitoare la concepte ca *literatură mondială*, *orientalism* sau *postcolonialism*. Totuși, miza lucrării de față nu ne-a permis să intrăm în detalii. Prin urmare, am expus câteva puncte de vedere consacrate asupra problematicilor în cauză.

În finalul capitolului, am analizat romanul lui Salman Rushdie, *Midnight Children (Copiii din miezul nopții)* încercând să punctăm

aspectele relevante pentru dezbateră care ne interesează.

În capitolul V al lucrării am vorbit despre aspecte ale poeticilor postmodernismului, despre raportul dintre formă și conținut și despre procedeele literare recurente în proza postmodernă. Încă la nivelul teoriei interne a textului, diferențele dintre modernism și postmodernism sunt adesea imposibil de stabilit cu acuratețe. Am analizat un caz limită, romanul lui James Joyce, *Ulyses (Ulise)*, scris între 1918 și 1920 și publicat pentru prima oară integral doi ani mai târziu, la Paris.

În încheierea capitolului am vorbit despre imagine și despre simbol în romanul postmodern.

În capitolul final al lucrării am încercat să stabilim modalitățile în care pot fi corelate postmodernismul occidental și fenomenul omonim din Europa Centrală și de Est, dar în

special romanul optzecist românesc. În țările cu regim totalitar, comunist, dinainte de 1989-1990, nu puteam încă vorbi despre postmodernitate – deși elemente ale postmodernității occidentale se simțeau deja simțite și aici.

Există, cu siguranță, o serie de aspecte din perspectiva cărora proza optzecistă din România este triburată textualismului francez și postmodernismului american. Odată preluate însă unele tehnici literare, ele au fost adaptate în funcție de contextul cultural și de regimul politic.

Concluzia la care am ajuns este că putem vorbi despre o literatură postmodernă în afara spațiului postmodernității.

Bibliografie Selectivă

I. Operele literare selectate

1. Agopian, Ștefan, *Tache de catifea*, Editura Cartea Românească, București, 1981;
2. Alexievici, Svetlana, *Soldații de plumb*, traducere din limba rusă de Antoaneta Olteanu, Editura Litera, București, 2017;
3. Antonescu, Simona, *Hanul lui Manuc*, Editura Polirom, Iași, 2017;
4. Barnes, Julien, *Papagalul lui Flaubert*, traducere din limba engleză de Virgil Stanciu, Editura Univers, București, 1997;
5. Calvino, Italo, *Dacă într-o noapte de iarnă un călător*, traducere din limba italiană de Anca Giurescu, Editura Art, București, 2015;
6. Cărtărescu, Mircea, *Orbitor: Aripa stângă*, Editura Humanitas, București, 1996;
7. Cărtărescu, Mircea, *Orbitor: Nostalgia*, Editura Humanitas, București, 1997;

8. Cortazar, Julio, *Șotron*, traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți, Editura Polirom, Iași, 2017;
9. DeLillo, Don, *Libra*, Viking, New York, 1998;
10. Doctorow, Edgar Lawrence, *Cartea lui Daniel*, traducere din limba engleză de Virgil Stanciu, Editura Leda, București, 2008;
11. Esterházy, Péter, *Harmonia Caelestis*, traducere din limba maghiară de Anamaria Pop, Editura Curtea Veche, București, 2008;
12. Esterházy, Péter, *Ediție revăzută*, traducere din limba maghiară de Anamaria Pop, Editura Curtea Veche, București, 2008 ;
13. Eugenides, Jeffrey, *Middlesex*, traducere din limba engleză de Alexandra Coliban, Editura Polirom, Iași, 2014;
14. Fowles, John, *Iubita locotenentului francez*, traducere din limba engleză de Mioara Tapalaga, Editura Polirom, Iași, 2011;
15. Franzen, Jonathan, *Corecții*, traducere din limba engleză de Cornelia Bucur, Editura Polirom, Iași, 2017;

16. Fuentes, Carlos, *Jilțul vulturului*, traducere din limba spaniolă de Horia Barna, Editura Curtea Veche, București, 2004;
17. Goma, Paul, *Patimile după Pitești*, Editura Cartea Românească, 1990;
18. Heym, Stefan, *Relatare despre regele David*, traducere din limba germană de Mihai Isbășescu, Editura Humanitas, București, 2006;
19. Horasangian, Bedros, *Sala de așteptare*, Editura Cartea Românească, București, 1987;
20. Joyce, James, *Ulise*, traducere din limba engleză de Mircea Ivănescu, Editura Univers, Bucurști, 1996;
21. Llosa, Mario-Vrgas, *Războiul sfârșitului lumii*, traducere din limba spaniolă de Mihai Contuniari, Editura Humanitas, București, 2015;
22. Llosa, Mario-Vrgas, *Istoria lui Mayta*, traducere din limba spaniolă de Mihai Contuniari, Editura Humanitas, București, 2019;
23. Nedelciu, Mircea, Babeți, Adriana, Mihăieș, Mircea, *Femeia în roșu*, Editura Cartea românească, București, 1990;

24. Negoită, Virgil Constantin, *Cronica intrării în Rai*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008;
25. Orwell, George, *O mie nouă sute optzeci și patru*, traducere din limba engleză de Mihnea Gafița, Editura Polirom, Iași, 2012;
26. Oțoiu, Adrian, *Coaja lucrurilor sau dansînd cu Jupuita*, Editura Paralela 45, Pitești, 1994;
27. Pamuk, Orhan, *Mă numesc Roșu*, traducere din limba turcă de Luminița Munteanu, Editura Curtea veche, București, 2006;
28. Pavić, Milorad, *Dicționar khazar*, traducere din limba sârbă de Mariana Ștefănescu, Editura Nemira, București, 1998;
29. Pynchon, Thomas, *Curcubeul gravitației*, traducere din limba engleză de Rareș Moldovan, Editura Polirom, Iași, 2020;
30. Rushdie, Salman, *Midnight Children*, Jonathan Cape Publishing House, United Kingdom, 1981;
31. Șalamov, Varlam, *Povestiri din Kolîma*, traducere din limba rusă și note de Ana-Maria Brezuleanu și Magda Achim, Editura Polirom, Iași, 2015;

32. Ugrešić, Dubravka, *Ministerul durerii*, traducere din limba croată de Octavia Nedelcu, Editura Polirom, Iași, 2010;
33. Vlad, Alexandru, *Frigul verii*, Editura Militară, București, 1985;

II. Exegeza operelor literare

1. Bloom, Harold, *E. L. Doctorow's Ragtime*, in *Bloom's Guides* (ebook);
2. Burn, Stephen, *Jonathan Franzen at the End of Postmodernism*, London, 2008;
3. *Fiction as a False Document: The Reception of E. L. Doctorow in The Postmodern Age*; edited by John Williams, Columbia, SC: Camden House, 1996;
4. Fowler, Douglas, *Understanding E. L. Doctorow*, University of South Carolina Press, 1992;
5. Grigorescu, Dan, *Realitate, mit, simbol. Un portret*. Editura Univers, București, 1984;

III. Surse teoretice fundamentale

1. Barthens, Hans, *The Idea of the Postmodern. A History*, Routledge, London, 1995;

2. Benjamin, Walter, *Opera de artă în epoca reproductibilității sale mecanice*, traducere din limba engleză de Christian Ferencz-Flatz, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2015;
1. Besançon, Alain, *Originile intelectuale ale leninismului*, traducere din limba franceză de Lucreția Văcar, Editura Humanitas, București, 2007;
2. Bloom, Harold, *Canonul occidental*, traducere din limba engleză de Delia Ungureanu, Editura Art, București, 2007;
3. Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2006;
4. Cărtărescu, Mircea – *Postmodernismul românesc*, Editura Humanitas, București, 1999;
5. Crăciun, Gheorghe și Viorel Marineasa, *Generația '80 în proză scurtă*, Editura Paralela 45, Pitești, 1998;
6. Cuțitaru, Codrin Liviu, *Istoria depersonalizată. Scenariu de deconstrucție a istoriei de pe o poziție non-istorică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1997;

7. Cuțitaru, Liviu Codrin, *A European Experience: The Birth of Postmodernism from Spirit of Tradition*, în *Southeastern Europe/L-Europe du Sud-Est*, 30, 2003, p 65-74;
8. Cuțitaru, Codrin Liviu, *Studii de anflistică și americanistică*, Editura Junimea, Iași, 2016;
9. Foucault Michel, *Istoria sexualității*, traducere din limba franceză de Beatrice Stanciu și Alexandru Onete, Editura de Vest, Timișoara, 1995;
18. Fukuyama, Francis – *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, traducere din limba engleză de Mihaela Eftimiu, Editura Paideea, București, 1997;
19. Hassan, Ihab, *The postmodern Turn*, Ohio State University, 1987;
20. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Prelegeri de filosofie a istoriei*, traducere din limba germană de Petru Drăghici și Radu Stoichiță, Editura Humanitas, București, 1997;
21. Hutcheon, Linda, *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, Routledge, London, 1998;

22. Hutcheon, Linda, *The Politics of Postmodernism*, Routledge, London, 1989;
23. Jameson Fredric, *Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, 1990;
24. Kant, Immanuel, *Critica rațiunii practice*, traducere din limba germană de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, Editura IRI, București, 1998, Ediția a III-a, îngrijită de Ilie Pârvu;
25. Kant, Immanuel, *Spre pacea eternă. Un proiect filosofic*, traducere din limba germană și note de Rodica Croitoru, Editura All, București, 2008;
26. Lyotard, Jean-François, *Condiția postmodernă: Raport asupra cunoașterii*, traducere din limba franceză de Ciprian Mihali, Editura Babel, București, 1993;
27. Mușat, Carmen, *Postmodernismul – un concept problematic depășit*, articol publicat în numărul din 28 august, 2015 al revistei *Observator Cultural*;
28. Nemoianu, Virgil, *Postmodernism and Cultural Identities. Conflicts and Coexistence*, The Catholic

- University of American Press, Washington DC, 2010;
29. Nietzsche, Friederisc. *Dincolo de bine și de rău*, traducere din limba germană de Francisc Grünberg, Editura Universitas, București, 2010;
 30. Ricœur, Paul, *Despre interpretare. Eseu despre Freud*, traducere din limba franceză de Maria Popescu și Valentin Protopopescu, Editura Trei, București, 1998;
 31. Said, Edward, *Invention, Memory, and Place*, Routledge & Kegan Paul Ltd, London, 1978;
 32. Vattimo, Gianni – *Sfârșitul Modernității. Nihilism și hermeneutică în cultura postmodernă*, traducere din limba italiană de Ștefania Mincu, Editura Pontica, Constanța, 1993;
 33. Vattimo, Gianni și Pier Aldo Rovatti, *Gîndirea slabă*, traducere din limba italiană de Ștefania Mincu, Editura Pontica, Constanța, 1998;
 34. White Hayden, *Metahistory, The Historical Imagination in the Nineteenth-Century Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1973;